

ОСОБЛИВОСТІ ПРИПИНЕННЯ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ЗА РІШЕННЯМ СУДУ

FEATURES OF TERMINATION OF LEGAL ENTITIES BY COURT DECISION

Алексєєнко І.Г., к.ю.н., доктор політичних наук, професор,
завідувач кафедри цивільного, трудового та господарського права юридичного факультету
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

У статті досліджуються особливості припинення юридичних осіб за рішенням суду. Проаналізовано правові підстави та порядок припинення суб'єктів господарювання на етапах, що передують судовому рішення, включаючи добровільну ліквідацію, реорганізацію та примусові заходи, ініційовані державними органами. Розглянуто підстави, порядок та правові наслідки судового припинення юридичних осіб відповідно до чинного законодавства України. Визначено ключові відмінності між примусовою ліквідацією та іншими способами припинення діяльності юридичних осіб. Особливу увагу приділено правовим механізмам, які можуть бути використані для зупинення діяльності юридичної особи, її виключення з Єдиного державного реєстру та обмеження здійснення господарської діяльності. Проаналізовано судову практику щодо застосування відповідних норм, зокрема випадки визнання юридичних осіб такими, що діють із порушенням закону або суперечать інтересам суспільства. Особливу увагу приділено проблемам реалізації судових рішень про припинення юридичних осіб, а також необхідності удосконалення правового регулювання у цій сфері. Досліджено питання ініціювання процедури припинення органами державної влади, зокрема податковими та антимонопольними органами, а також особливості діяльності ліквідаційних комісій у випадках добровільного припинення. Розглянуто практику застосування заходів забезпечення позову в адміністративному та господарському судочинстві, що можуть фактично призвести до припинення функціонування юридичної особи ще до винесення остаточного судового рішення. Значну увагу приділено прогалинам у чинному законодавстві щодо врегулювання питань, пов'язаних із правовим статусом юридичної особи в період між ініціюванням процедури припинення та судовим рішенням. Запропоновано рекомендації щодо удосконалення нормативно-правової бази для підвищення правової визначеності та забезпечення прав та законних інтересів учасників господарських відносин.

Ключові слова: припинення юридичних осіб, юридична особа, судове рішення, виконання судового рішення, ліквідація, судова практика, правові підстави, правове регулювання.

The article explores the legal framework governing the termination of legal entities by court decision. It examines the legal grounds and procedural stages of termination applicable to business entities prior to a court ruling, including voluntary liquidation, reorganization, and coercive measures initiated by state authorities. The study analyzes the grounds, procedure, and legal consequences of court-ordered termination of legal entities in accordance with the current legislation of Ukraine. The key distinctions between compulsory liquidation and other forms of termination of a legal entity's activities are identified. Special attention is devoted to the legal mechanisms that may be employed to suspend a legal entity's operations, remove it from the Unified State Register of Legal Entities, and restrict its economic activities. The article evaluates judicial practice regarding the application of relevant legal norms, including cases where legal entities are found to be operating in violation of the law or contrary to public interest. The study further highlights the challenges associated with the enforcement of court decisions on termination of legal entities and emphasizes the need for improvement of the legal regulation in this area. The procedure for initiating termination by government authorities—specifically tax and antitrust bodies—is also examined, alongside the specificities of liquidation commissions in cases of voluntary termination. Judicial practice concerning interim measures in administrative and commercial proceedings is reviewed, particularly when such measures may result in the de facto cessation of a legal entity's operations prior to the issuance of a final court ruling. Substantial attention is paid to legislative gaps regarding the legal status of a legal entity during the interim period between the initiation of termination procedures and the court's final decision. Recommendations are proposed to improve the regulatory framework, aiming to enhance legal certainty and safeguard the rights and legitimate interests of participants in economic relations.

Key words: termination of legal entities, legal entity, court decision, enforcement of court decision, liquidation, case law, legal grounds.

Становлення ефективної системи правового регулювання припинення діяльності юридичних осіб є ключовим елементом правової держави та ринкової економіки. Серед форм припинення юридичних осіб особливу увагу слід приділити ліквідації за рішенням суду, яка є правовим інструментом захисту публічних інтересів, недопущення зловживань правосуб'єктністю, а також забезпечення правового порядку.

Актуальність дослідження обумовлена зростанням кількості спорів, пов'язаних із припиненням діяльності юридичних осіб у судовому порядку, зокрема у сферах публічного управління, державного сектора економіки, а також у приватному підприємництві. При цьому виявляються суттєві прогалини у правовому регулюванні, відсутність уніфікованих підстав ліквідації, колізії між нормами Цивільного та Господарського кодексів, що ускладнює судову практику та знижує ефективність правозастосування.

Метою даного дослідження є комплексний аналіз правових засад ліквідації юридичних осіб за рішенням суду, виявлення проблем правозастосування та обґрунтування напрямів вдосконалення відповідного законодавства.

Припинення юридичних осіб є важливою складовою правового регулювання господарської діяльності. Однією з форм припинення є ліквідація або реорганізація за рішенням

суду, що має свої особливості та регламентується нормами Цивільного кодексу України (ЦКУ), Господарського кодексу України (ГКУ), Закону України "Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань" та іншими нормативно-правовими актами. У цій статті розглядаються основні аспекти припинення юридичних осіб за рішенням суду, включаючи підстави, процедури та наслідки [17, с. 92].

Зміни у вітчизняному законодавстві не призвели до істотних зрушень у сфері припинення діяльності юридичних осіб, не усунули наявні проблеми, що проявляються, зокрема, в судовій практиці. Відповідно до ст. 110 Цивільного кодексу України юридична особа може бути ліквідована як добровільно – за рішенням її учасників чи відповідного органу, так і примусово – за рішенням суду [1]. Пункти 2 і 3 частини першої, а також частина друга зазначеної статті ЦК України передбачають дві категорії підстав для примусового припинення юридичних осіб: порушення, допущені при створенні юридичної особи, що не підлягають усуненню; інші випадки, прямо передбачені законом.

Питання ліквідації юридичних осіб через неусувні порушення при їх створенні залишаються недостатньо опрацьованими в науковій літературі. Більшість дослідників адміністративного права аналізують подібні явища

як елемент адміністративно-правової відповідальності – примусового скасування державної реєстрації [14, с. 173].

На наш погляд, така проблематика має цивільно-правову природу, вимагає комплексного наукового аналізу з урахуванням актуальної судової практики.

Аспекти, пов'язані з підставами для ліквідації юридичних осіб, досліджувалися в роботах таких учених, як О. М. Зубатенко, О. М. Скоропис, Д. В. Жеков, Є. В. Петров, О. М. Гнатів, Л. М. Дорошенко, А. П. Нікітіна та інші. У зазначених дослідженнях проблема розглядалася здебільшого в контексті статті 38 попередньої редакції Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань». Проте після прийняття нової редакції цього закону від 25 листопада 2015 року, яка спрямована на лібералізацію сфери реєстрації, створення та припинення юридичних осіб, норма щодо підстав примусової ліквідації була вилучена [15, с. 44].

У юридичній науці ліквідація юридичної особи за рішенням суду розглядається як винятковий захід, що має застосовуватись лише у випадках, коли інші засоби правового впливу є неефективними. Згідно з принципами верховенства права та пропорційності, втручання держави у господарську діяльність суб'єкта повинно бути виправданим і мінімально необхідним.

Правові системи європейських країн, зокрема Німеччини та Польщі, передбачають чітко визначені підстави для судової ліквідації, серед яких:

- тривала відсутність господарської діяльності;
- порушення вимог податкового або фінансового законодавства;
- порушення вимог прозорості та звітності.

У ЄС практика ліквідації також передбачає участь незалежного аудитора або арбітражного керуючого, що забезпечує об'єктивність висновків щодо стану підприємства.

Більшість науковців погоджуються, що саме стара редакція статті 38 зазначеного Закону містила найповніший перелік підстав для судового припинення юридичної особи, не пов'язаного з процедурою банкрутства. Серед них була й можливість визнання державної реєстрації юридичної особи недійсною у зв'язку з порушеннями, допущеними під час її створення, які неможливо усунути [16, с. 87].

Ці положення кореспондувалися із ст. 110 ЦК України 2012 року та з нормами ст. 59 Господарського кодексу України [1; 2].

Наразі чинна редакція ЦК України передбачає можливість примусової ліквідації юридичної особи через порушення при її створенні, які неможливо усунути. Відтак суд, встановивши такі порушення, має визнавати державну реєстрацію недійсною, призначати ліквідаційну комісію та відкривати ліквідаційну процедуру відповідно до ст. 111 ЦК України.

Однак на практиці інколи фіксується ситуація, коли суди обмежуються скасуванням державної реєстрації, без подальшого забезпечення процедури ліквідації. У результаті юридична особа «зникає» із реєстру, але не проходить процедуру припинення.

Наприклад, у постанові ОАСК від 27.11.2017 р. у справі № 826/9677/16 зазначено, що вирішальне значення має саме факт визнання державної реєстрації недійсною. Таким чином, судова практика й далі орієнтується на положення, що втратили чинність, – зокрема, ст. 38 попередньої редакції Закону 2003 року [9].

Згідно зі ст. 87 ЦК України, засновники юридичної особи зобов'язані оформити установчі документи письмово, а також підписати їх (якщо інше не передбачено законом). Для установ товариства установчим документом є статут або засновницький договір [1].

Для установ – індивідуальний або спільний установчий акт (ч. 3 ст. 87 ЦК України). У статуті має зазнача-

тися найменування юридичної особи, органи управління, їх компетенція, порядок прийняття рішень, умови вступу та виходу з товариства.

Відповідно до ст. 89 ЦК України, юридична особа набуває статусу суб'єкта права з моменту державної реєстрації. Відомості про це вносяться до Єдиного державного реєстру.

П. 4 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про державну реєстрацію...» визначає державну реєстрацію як офіційне визнання створення, припинення юридичної особи чи набуття нею певного статусу [3].

Суди, розглядаючи порушення, допущені при створенні юросіб, орієнтуються на постанову Пленуму ВСУ від 24.10.2008 р. № 13. У ній підставами визнання актів (зокрема, статуту) недійсними названо: невідповідність вимогам закону; перевищення компетенції органу; порушення прав позивача [7].

Судова практика у справах про ліквідацію юридичних осіб демонструє неоднозначність у підходах до трактування підстав припинення. Найбільш проблемними питаннями є:

1. Відсутність чіткого законодавчого визначення «систематичного порушення закону».
2. Відсутність єдиних критеріїв оцінки «неефективності діяльності» юридичних осіб, особливо у сфері публічного сектору.
3. Колізії між ГКУ та ЦКУ щодо повноважень органів управління державними об'єднаннями та компетенції суду.

Прикладом є судові справи щодо ліквідації державних господарських об'єднань, де підставами виступали як систематичні збитки, так і відсутність предмету діяльності. У деяких випадках суди відмовляли у ліквідації, посилячись на відсутність відповідного порядку у ГКУ.

У постанові від 08.05.2019 р. у справі № 911/1394/18 суд зазначив, що формальні розбіжності у реєстрі (наприклад, схожість назв) не можуть бути підставою для відмови в реєстрації юридичної особи [8].

Пленум ВСУ в постанові № 4 від 25.02.2016 р. роз'яснив, що затвердження установчих документів – ключовий етап створення юрособи. Підставою для визнання документів недійсними є порушення, які не можна усунути, зокрема – відсутність обов'язкових реквізитів [10].

Проблемним є те, що ч. 2 ст. 87 ЦК України визначає установчим документом статут або засновницький договір, тоді як ст. 82 ГК України – засновницький договір для повного й командитного товариства, а для інших – статут [1; 2].

Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» також закріплює, що установчим документом є виключно статут (ст. 11), у якому мають бути визначені ключові відомості: найменування, органи управління, порядок їх роботи, правила вступу та виходу [4].

Після набрання чинності цим законом частково втратили чинність положення ЦК України та Закон України «Про господарські товариства», проте Господарський кодекс України (зокрема, ст. 57 і 82) не було змінено. Це створює правову колізію.

У цьому контексті виникає питання: якщо статут відповідає лише Закону про ТОВ, але не містить відомостей зі ст. 57 і 82 ГК України – чи є це порушенням, яке не можна усунути, і підставою для примусової ліквідації за ст. 110 ЦК України? Вважаємо за необхідне внести зміни до ст. 57 і 82 ГК України, уніфікувавши вимоги до змісту установчих документів із ЦК України та Законом про ТОВ.

Аналіз судової практики свідчить: у більшості справ щодо ліквідації юридичних осіб суди не обґрунтовують підстави припинення, посиляючись лише на ст. 25 Закону про реєстрацію.

У зв'язку з цим виникає логічне питання: які правові дії мають здійснюватися після скасування запису про дер-

жавну реєстрацію юридичної особи в ЄДР? Адже до цього моменту особа вже діяла як платник податків, роботодавець, власник майна.

Жоден нормативний акт не встановлює правового механізму завершення діяльності такої юридичної особи. Без ліквідаційної комісії та ліквідаційної процедури припинення юридичної особи є неможливим.

На нашу думку, зміни до ЦК України, ГК України та Закону про реєстрацію фактично створили прогалини. Судові рішення наразі не припиняють юридичну особу – лише скасовують реєстрацію, що само по собі не є підставою для ліквідації.

Пропонуємо закріпити в ЦК України чіткий перелік підстав для примусової ліквідації, зокрема: недійсність державної реєстрації; недійсність установчих документів унаслідок: невідповідності закону; неможливості усунення порушень; порушення прав і законних інтересів учасників.

Висновки. На основі проведеного аналізу пропонується доповнити ст. 110 ЦК України вичерпним переліком підстав для судової ліквідації, включно з негативними фінансовими показниками; тривалою відсутністю госпо-

дарської діяльності; неусуненням порушень, зафіксованих контролюючими органами. Окрім того, варто встановити єдині критерії оцінки ефективності діяльності юридичних осіб у публічному секторі; запровадити обов'язковий аудит перед зверненням до суду із позовом про ліквідацію юридичної особи; уніфікувати положення ЦКУ та ГКУ щодо процедур припинення юридичних осіб; запровадити обов'язкову участь державного реєстратора у процесі судового розгляду справ про ліквідацію.

Отже, ліквідація юридичних осіб за рішенням суду є важливим інструментом забезпечення законності у сфері господарювання. Однак сучасний стан нормативно-правового регулювання цього інституту вимагає вдосконалення. Виявлені у ході дослідження проблеми свідчать про необхідність системного перегляду відповідних норм Цивільного та Господарського кодексів України.

Застосування зарубіжного досвіду, нормативне закріплення чітких підстав ліквідації, а також впровадження процедур прозорого аудиту дозволять підвищити ефективність судового контролю за діяльністю юридичних осіб і забезпечити баланс між інтересами держави та суб'єктів господарювання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
2. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18–22. Ст. 144.
3. Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» : Закон України від 15 трав. 2003 р. № 755-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 31–32. Ст. 263.
4. Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» : Закон України від 6 лют. 2018 р. № 2275-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 20. Ст. 218.
5. Закон України «Про господарські товариства» : Закон України від 19 верес. 1991 р. № 1576-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 49. Ст. 682.
6. Закон України «Про акціонерні товариства» : Закон України від 17 верес. 2008 р. № 514-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2008. № 50. Ст. 384.
7. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами корпоративних спорів» : постанова від 24 жовт. 2008 р. № 13. *Офіційний вісник України*. 2008. № 85. Ст. 2877.
8. Постанова Північного апеляційного господарського суду від 8 трав. 2019 р. у справі № 911/1394/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення: 12.10.2024).
9. Постанова Окружного адміністративного суду м. Києва від 27 листоп. 2017 р. у справі № 826/9677/16. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення: 12.10.2024).
10. Постанова Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин» : постанова від 25 лют. 2016 р. № 4. *Офіційний вісник України*. 2016. № 20. Ст. 823.
11. Зубатенко О. М. Припинення суб'єктів господарювання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Київ, 2007. 200 с.
12. Скоропис О. М. Цивільно-правове регулювання ліквідації юридичних осіб: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2010. – 210 с.
13. Жеков Д. В. Припинення юридичних осіб за цивільним законодавством України: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2015. 206 с.
14. Жеков Д. В. До питання про підстави ліквідації юридичної особи та їх класифікації. *Юридичний вісник*. 2014. № 1. С. 172–175.
15. Петров Є. В. Підстави припинення господарських товариств : монографія / Є. В. Петров. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – 176 с.
16. Гнатів О. М. Цивільно-правові аспекти ліквідації юридичних осіб за вироком суду. *Юридична наука*. 2015. № 3. С. 84–88.
17. Нікітіна А. П. Примусове скасування державної реєстрації за поданням органу виконавчої влади як засіб адміністративної відповідальності / А. П. Нікітіна. *Вісник адміністративного судочинства*. 2014. № 4. С. 92–96.